

УДК 339.137.2

Чорнодід І.С.,

канд. екон. наук,
доцент, докторант Науково-дослідного економічного інституту
Міністерства економічного розвитку та торгівлі України

Критерії та показники соціальної конкурентоспроможності країни

У статті розкрито сутність соціальної конкурентоспроможності, місце України в рейтингу конкурентоспроможності країн світу згідно з методикою оцінювання Міжнародного інституту розвитку менеджменту, Світового економічного форуму. Охарактеризоване місце України у світових рейтингах за індексами соціальної конкурентоспроможності 2012 р. Розкрито критерії, показники та вимоги до соціальної конкурентоспроможності економічних систем на мікро-, мезо- і макрорівнях. Вказано, що стратегія конкурентоспроможності повинна включати формування системи забезпечення конкурентоспроможності країни, виходячи з внутрішніх характеристик розвитку країни та з погляду її місця в системі світогосподарських зв'язків.

Ключові слова: конкурентоспроможність національної економіки, світові рейтинги конкурентоспроможності національної економіки, індекси, критерії, показники соціальної конкурентоспроможності національної економіки.

Сучасні економічні реалії переконливо вказують на те, що темпи та загальний вектор напряму соціально-економічного прогресу національної економіки значною мірою залежать від конкурентоспроможності країни, а саме – від її соціальної складової.

Питання забезпечення соціальної конкурентоспроможності економіки України розглядаються в працях у таких вітчизняних вчених як Л.Л. Антонюк, Я.Б. Базилюк, З.С. Варналій, А.С. Гальчинський, З.І. Галушка, В.М. Геець, Я.А. Жаліло, Е.М. Лібанова, Б.Є. Кваснюк, І.Г. Мансуров, Г.Н. Філюк, Б. Гаврилишин, А. Гальчинський, Т. Гайдай, О. Грішнова, П. Єщенко, Ю. Зайцев, В. Ільїн, Б. Кваснюк, І. Мазур, І. Малий, В. Мандибура, А. Уніят, Б. Пасхавер та ін.

У цій статті ми прагнули проаналізувати місце України в рейтингах соціальної конкурентоспроможності національної економіки, охарактеризувати критерії та показники соціальної конкурентоспроможності економічних систем, запропонувати критерії соціальної конкурентоспроможності на мікро-, мезо- і макрорівнях.

Соціальна конкурентоспроможність – інтегральна категорія, що полягає у наданні економічним процесам соціального змісту та міра задоволення потреб і способів реалізації усіх членів суспільства з метою стабільного й ефективного розвитку національної економіки шляхом інтеграції зусиль держави, бізнесу і громадянського суспільства та створення умов для реалізації творчих здібностей людини, зростання добробуту, гарантування соціальної захищеності та соціальної стабільності у суспільстві.

Цілі забезпечення соціальної конкурентоспроможності – це високий міжнародний рейтинг за показниками добробуту, розвитку ринків, інфраструктури, системи освіти, охорони здоров'я, суспільних інститутів, що визначають комфортні умови життя в країні, ступінь соціальної безпеки, умови розвитку бізнесу, самореалізації особистості, привабливість для інвестицій, перспективи успішного розвитку в майбутньому.

У теорії та практиці міжнародних економічних взаємин існує кілька підходів до визначення конкурентоспроможності національної економіки та показників, що її характеризують. Їх можна об'єднати у дві основні групи: оцінювання на основі окремих показників, що характеризують вартісні результати виробництва чи використання певних ресурсів; оцінювання на основі системного підходу з використанням як статистичних показників, так і результатів моніторингу [4].

Оцінювання проводяться на макро-, мета- і мікрорівнях. Серед найвідоміших центрів з вивчення конкурентоспроможності країн знаходяться:

1) Інститут стратегії й конкурентоспроможності при Гарвардському університеті (США), який очолює М. Портер. У цьому університеті вивчають конкурентоспроможність переважно у корпоративній площині;

2) Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD) (Лозанна, Швейцарія);

3) Світовий економічний форум (Давос, Швейцарія). Два швейцарських центри переводять дослідження у більш широку площину – розраховують рейтинги конкурентоспроможності країн і регіонів.

Щорічно кожний із центрів публікує власні результати вивчення конкурентоспроможності країн світу та складає рейтинги. Кожний із центрів користується власною методологією дослідження та дотримується своїх ексклюзивних критеріїв при складанні шкали конкурентоспроможності економік країн і регіонів. Тому між дослідженнями й рейтингами є розбіжності.

Так, Міжнародний інститут розвитку менеджменту, починаючи з 1989 р., здійснює оцінювання більш як за 321 критерієм і використовує інформацію 52 дослідних інститутів світу, які є партнерами IMD [2].

Основні групи розподілу критеріїв оцінювання конкурентоспроможності – це:

1) критерії, що стосуються частки національних підприємств, прибуток яких пов'язаний із запровадженням нових технологій, які вважаються чинниками прогресу (їх 69);

2) критерії, які стосуються впливу на конкурентоспроможність макроекономічних показників (їх 75);

3) критерії, за якими аналізуються показники конкурентоспроможності через огляд ефективності діяльності уряду (їх 71);

4) критерії, за якими аналізуються показники конкурентоспроможності через огляд залежності науки, технологій та суспільства від бізнесу (їх 96).

Остання група критеріїв стосується багатьох соціальних аспектів. Це – інституційні обмеження, регуляторна та дозвільна система, суспільні обмеження, основна інфраструктура та інфраструктура, що впливає на технологію виробництва та наукові дослідження, управлінський раціоналізм, зайнятість населення, здоров'я та навколишнє середовище, освіта. Показники, що розподілені за названими критеріями, взаємопов'язані між собою і з показниками, які відносяться до інших груп критеріїв.

Світовий економічний форум з 2006 р. розраховує глобальний індекс конкурентоспроможності, який сьогодні є найбільш комплексним вимірником конкурентоспроможності країн, формується на основі розрахунку 12 підіндексів, згрупованих у три групи залежно від домінування факторів розвитку країн: базові умови розвитку, фактори-каталізатори або підвищувачі ефективності й фактори інновацій та розвитку.

Залежно від названих критеріїв фахівці ВЕФ обґрунтовують стадію розвитку країни та її економіки. Внесок окремих факторів у загальну конкурентоспроможність території суттєво відрізняються на різних стадіях.

Україну відносять до країн, що знаходяться на другій стадії. У рейтингу 2012-2013 рр. Україна посідає 73-є із 144 місць.

Звичайно, стадія розвитку (а, значить, і конкурентоспроможність країни) визначається економічними чинниками. Однак, їх рівень безумовно залежить від кількісних і якісних характеристик соціальних процесів. Найвідоміший із суто соціальних показників національної соціальної конкурентоспроможності – Human Development Index (HDI) – Індекс людського розвитку (ІЛР), який щорічно розраховується експертами Програми розвитку. Найбільш важливі елементи вибору – жити довгим і здоровим життям, здобути освіту і мати гідний життєвий рівень. Додаткові елементи вибору включають політичну свободу, гарантовані права людини і самоповагу. Такий підхід орієнтований на підвищення якості життя людини, розширення та вдосконалення її можливостей у всіх сферах діяльності. Концепція людського розвитку змінила так звані класичні теорії економічного розвитку, які базувалися на показнику валового національного продукту, розглядали людину тільки як рушійну силу економічного розвитку і проголошували економічне зростання головною метою суспільного прогресу.

Узагальнено місце України у світових індексах 2012 р. порівняно з попереднім відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Місце України у світових рейтингах 2012 р.

Індекс	Позиція України/ кількість країн у рейтингу		Зміна
	2012	2011	
Індекс держав, що зазнали поразки	113/177	110/177	+3
Індекс розвитку людського потенціалу	78/187	77/187	-1
Глобальний індекс миру	71/158	69/153	-2
Індекс сприйняття корупції	144/174	152/182	+8
Індекс світової конкурентоспроможності	73/144	82/142	+11
Індекс глобалізації	44/208	53/208	+9
Індекс легкості ведення бізнесу	137/185	152/183	+15
Індекс свободи преси	116/179	131/178*	+15
Індекс економічної свободи	163/179	164/179	+1

Джерело: складено автором за: Україна-2012 у світових індексах /Тарас Прокопишин, 4 січня 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.join.ua/read/21/90/30/96/>

Критерій соціальної конкурентоспроможності країни – це якісна і/або кількісна її характеристика, що дозволяє визначити міру оцінки цього явища шляхом порівняння окремих спеціальних показників. Критерії залежно від мети аналізу конкурентоспроможності можна класифікувати за кількома ознаками: якісні та кількісні; прямі й опосередковані; статичні та динамічні; абсолютні й граничні; обмежуючі і оціночні; одиничні, групові, узагальнені (Табл. 2).

На нашу думку, основними вимогами до критеріїв та показників соціальної конкурентоспроможності економічних систем є такі:

- 1) вони повинні мати теоретичне обґрунтування;
- 2) їх зміст повинен визначати найважливіші характеристики соціальних явищ і процесів, важливих для забезпечення конкурентоспроможності економічних систем;
- 3) мають бути орієнтовані на ефективність використання різних видів ресурсів для забезпечення соціальної конкурентоспроможності економічних систем різних рівнів;
- 4) повинні відповідати кінцевій меті розвитку економічних систем;
- 5) бути відносно стійкими та чутливими до змін зовнішнього середовища і внутрішніх чинників мікро-, мета- і макроекономічних систем;
- 6) відображати зміни у сприйнятті суспільством конкурентних переваг;
- 7) бути зручними для практичного застосування.

Показники зіставлення міжнародної конкурентоспроможності країн, що розраховуються Всесвітнім економічним форумом і Міжнародним інститутом розвитку менеджменту, мають обмеження, до яких, зокрема, відносяться недоліки опитувального методу, суб'єктивізм якісних показників, відсутність окремих показників, занадто часті коригування методології (ВЕФ), відсутність певних критеріїв включення показників до аналітичних груп та ін. Вони не можуть використовуватися як універсальний інструмент при виробленні управлінських рішень на рівні окремих фірм та для формування стратегії їх конкурентоспроможності.

Таблиця 2

Характеристики критеріїв соціальної конкурентоспроможності

№ з/п	Назва критерію	Зміст
1.	Якісний	розкриває якісні соціальні характеристики, наприклад, споживчих благ (соціальна адресність; безпечність; споживча новизна; імідж; інформативність та ін.)
2.	Кількісний	визначає масштаби забезпечення або їх порівняння з показниками інших країн, регіоні, суб'єктів
3.	Прямий	визначає соціальні характеристики та порівняльні переваги безпосередньо
4.	Опосередкований	визначає соціальні характеристики та порівняльні переваги через вплив на інші чинники конкурентоспроможності
5.	Статичний	визначає конкурентний статус, порівняльні переваги, показники потенціалу конкурентоспроможності на даний момент часу
6.	Динамічний	визначає конкурентний статус, порівняльні переваги, показники потенціалу конкурентоспроможності в динаміці
7.	Абсолютний	має визначені характеристики показників, що описують соціальну конкурентоспроможність
8.	Граничний	визначає допустимі значення показників, що відповідають характеристикам соціальної конкурентоспроможності
9.	Обмежуючий	якісна або кількісна характеристика, що становлять основу вимоги допуску об'єкту до професійної оцінки конкурентоспроможності (об'єкт відповідає або не відповідає нормативу)
10.	Оціночний	кількісна або якісна характеристика об'єкту, здійснювана на етапі професійної і споживчої оцінки в цілях визначення міри конкурентоспроможності та висновки про конкурентні переваги
11.	Одиничний	передбачає використання однієї з характеристик, що визначають конкурентоспроможність
12.	Комплексний	складається із сукупності характеристик, що визначають конкурентоспроможність. Його різновидами є груповий і узагальнений критерії
13.	Груповий	включає групу характеристик, що визначають конкурентоспроможність, наприклад, споживчих благ (імідж, рівень новизни, ціну, умови споживання тощо)
14.	Узагальнений	комплексний критерій, за яким приймаються рішення в результаті оцінки конкурентоспроможності

Джерело: складено автором самостійно.

Зважаючи на те, що соціальна конкурентоспроможність країни формується на різних рівнях і є узагальнюючим показником, необхідно встановлювати взаємозв'язки, за якими забезпечуються показники макро- і глобального рівня. Прикладом може бути зміна критеріїв показників соціальної конкурентоспроможності країни, що проявляються на різних рівнях господарювання (Табл. 3).

Важливо відзначити необхідність урахування у цих критеріях фактора зовнішньої та внутрішньої конкурентоспроможності. Це стає особливо важливим з огляду на сучасну динаміку глобалізаційних процесів та актуалізацію проблеми самовизначення країни з метою підтримання власного іміджу та гідного місця серед інших країн. У такому розумінні можна говорити про глобальну конкурентоспроможність країни як про її здатність зберегти в процесі міжнародної конкуренції значущість соціокультурних чинників міжнародної конкуренції, позиціонувати власну національну унікальність.

Таблиця 3

Критерії соціальної конкурентоспроможності на мікро-, мезо- і макрорівнях

<i>Мікрорівень</i>	<i>Метарівень</i>	<i>Макрорівень</i>
Кількість і якість товарів і послуг	Обсяг та структура ВРП	Обсяги ВВП на душу населення; обсяги і структура споживання; рівень життя
Якість робочої сили	Людський чинник виробництва	Людський і соціальний капітал
Обсяги і якість освітніх послуг	Забезпеченість закладами соціальної інфраструктури	Очікувана тривалість навчання; рівень економіки знань
Правова та адміністративна інфраструктура	Інституційні норми та обмеження. Ефективність суспільних інститутів	Ступінь зрілості суспільних інститутів
Структура виробництва нематеріальних благ	Рівень соціальної інфраструктури	Ступінь задоволення потреби в освіті, науці, культурі
Структура робочих місць	Регіональна зайнятість	Рівень зайнятості населення
Обсяги і якість медичних послуг	Забезпеченість медичними закладами	Здоров'я нації; очікувана тривалість життя
Екологічність виробництва	Якість навколишнього середовища	Екологічна безпека
Рівень корупції	Ефективність механізмів узгодження економічних інтересів бізнесу та місцевих органів влади	Індекс корупції
Розвиток органів місцевого самоврядування	Розвиток громадянського суспільства	Ступінь зрілості соціального капіталу

Джерело: складено автором самостійно.

Країна повинна бути привабливою насамперед для своїх громадян і сфери бізнесу. Головними критеріями внутрішньої конкурентоспроможності, крім ефективності використання ресурсів, стають такі як рівень і якість життя, соціальна безпека, ефективна зайнятість, економічна свобода, ступінь зрілості людського і соціального капіталу, соціальна ефективність інновацій, використання інформаційних технологій, сучасних підходів до управління та інші. Вони передбачені Концепцією соціальної держави, де зазначено, що «...головним завданням соціальної держави є: забезпечення соціальної орієнтації економіки; попередження та пом'якшення соціальних ризиків і негативних наслідків, пов'язаних із ринковими відносинами; проведення активної державної соціально-економічної політики; забезпечення безпеки, добробуту, соціального та людського розвитку; створення умов для реалізації конституційних прав і свобод людини; забезпечення рівних можливостей, гідного рівня та якості життя населення; соціальної активності та вільного розвитку особистості; досягнення соціальної стабільності в країні в інтересах кожного члена суспільства; забезпечення гармонізації відносин державних інститутів і суспільства» [1].

З цього цілком очевидним стає висновок про те, що критерії соціальної конкурентоспроможності країни можна і необхідно узгоджувати зі стратегічними цілями розвитку суспільства, мірою наближення до них у кожний період (момент часу). Стратегія

конкурентоспроможності повинна включати формування системи забезпечення конкурентоспроможності країни, виходячи з внутрішніх характеристик розвитку країни та з її місця в системі світогосподарських зв'язків. Внутрішня конкурентоспроможність повинна стати інструментом підвищення рівня суспільного добробуту й відображати ефективність використання економічних ресурсів, що всередині країни конкретизується у таких показниках як: адаптивність до умов зовнішнього середовища; відвертість; стабільність макроекономічного середовища; активність приватного сектора в засвоєнні нових технологій; ефективна система взаємодії держави, науки і бізнесу; розвиток конкурентоспроможних національних регіонів і людського капіталу; оптимізація структури експорту на користь високотехнологічних товарів; привабливість інвестиційного клімату.

Концепцією Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки України на 2007–2015 рр. передбачаються такі ключові цільові орієнтири:

- забезпечення сталого динамічного зростання із підвищенням рівня ВВП за ПКС на одну особу населення від 27% відносно рівня ЄС у 2006 р. до не менше 40% у 2015 р.;
- підтримка макроекономічної стабільності: рівень дефіциту бюджету (не більше 3%, поступове зниження рівня інфляції до 2%, диверсифікація зовнішніх цінових шоків шляхом гармонізації та стабілізації розподілу доходів між державою, населенням та підприємствами);
- створення високоефективних державних інституцій із двократним підвищенням середньої оцінки якості державних інституцій у 2011 і виходом у десятку країн з найкращою якістю державних інституцій у 2015 р.;
- посилення партнерства між владою та бізнесом шляхом створення сприятливого підприємницького середовища та активізації ролі бізнесу у підвищенні конкурентоспроможності економіки (вихід у першу десятку країн у рейтингових оцінках СЕФ за індексом конкурентоспроможності бізнесу у 2015 р.);
- розширення фінансування фундаментальних та прикладних досліджень у проривних технологіях майбутнього та технологіях, що покращують якість життя (до 3% ВВП) із збільшенням участі бізнесу у їх фінансуванні (до 60% у 2015 р.), а також у проектах підвищення кваліфікації та освітянських програмах;
- кардинальна модернізація власної індустрії на основі розвитку високо- та середньовисокотехнологічних видів економічної діяльності із підвищенням їх рівнів в обсягах валової доданої вартості обробної промисловості відповідно до 15 та 30%;
- створення сучасних транспортних коридорів та інформаційних мереж;
- посилення захисту навколишнього середовища із заохоченням виробників до використання безвідходних та енергозберігаючих технологій [3].

Виходячи з реального стану економічного та соціального розвитку, наведена Концепція, спрямована на розв'язання тих реальних завдань, які можливі для реалізації за даних умов. Як бачимо, соціальна складова майбутньої конкурентоспроможності переважно пов'язувалася зі зростанням ВВП та рівнем і якістю життя.

Соціальна конкурентоспроможність – це системна характеристика розвитку національної економіки й тому вимагає дослідження значної кількості чинників, які її визначають та знаходяться як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі.

Література:

1. Закон України «Концепція соціальної держави України». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=31:2010-06-13-21-09-40&catid=20:2010-06-13-21-06-26&Itemid=27
2. Белов А.И. Показатели и факторы конкурентоспособности экономики /А.И. Белов // Известия ППТУ им. В.Г. Белинского. – 2011. – № 24. – С. 204-211.
3. Концепція Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2015 роки // Національна Академія наук України. ДУ «Інститут економіки та прогнозування» / Наук. кер. І.В. Крючкова. – К., 2007. – С. 9–10.
4. Уніят А. Критерії та оцінка конкурентоспроможності країн на міжнародному рівні /Алла Уніят // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 7-13

5. Україна-2012 у світових індексах /Тарас Прокопишин, 4 січня 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.join.ua/read/21/90/30/96/>

Чорнодід І.С., канд. экон. наук, доцент, докторант Научно-исследовательского экономического института Министерства экономического развития и торговли Украины

Критерии и показатели социальной конкурентоспособности страны. В статье раскрыта сущность социальной конкурентоспособности, место Украины в рейтинге конкурентоспособности стран мира согласно методике оценки Международного института развития менеджмента, Всемирного экономического форума. Охарактеризовано место Украины в мировых рейтингах по индексам социальной конкурентоспособности 2012 года. Раскрыты критерии, показатели и требования к социальной конкурентоспособности экономических систем на микро-, мезо- и макроуровнях. Указано, что стратегия конкурентоспособности должна включать формирование системы обеспечения конкурентоспособности страны, исходя из внутренних характеристик развития страны и с точки зрения ее места в системе мирохозяйственных связей.

Ключевые слова: конкурентоспособность национальной экономики, мировые рейтинги конкурентоспособности национальной экономики, индексы, критерий, показатели социальной конкурентоспособности национальной экономики.

Chornodid I.S. Candidate of Economic Sciences, Doctoral of the Research Economic Institute of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine Ph.D. Associate

Criteria and indicators of social competitiveness. The article reveals the essence of social competitiveness, the Ukraine's place in the ranking of countries according to the competitiveness evaluation methodology of the International Institute for Management Development, the World Economic Forum. The Ukraine's place in the world rankings for social competitiveness index in 2012 is described. The criteria, parameters and requirements for social economic competitiveness of the micro-, meso- and macro- levels are revealed. It is indicated that competitiveness strategy should include the formation of the system of ensuring the competitiveness of the country, based on the intrinsic characteristics of the country development and from the point of view of its place within the world economic system.

Key words: competitiveness of the national economy, global competitiveness of the national economy ratings, indices, criteria, indicators of social competitiveness of the national economy.